

280 skou, ženskou, zvířecí, rostlinnou v intuici a sympatii až pohádkovou; a harmonické soužití s člověkem, zvířetem, rostlinou v starém uzavřeném rodinném útvaru jest zde budováno jako umělecké dílo s toužou úzkostlivou pozorností a zodpovědností, jaké vnáší Michael provazník do své oddané lásky k přemetné a dvojité Myrtě a jež uctívá jako nejvážnější činitele duchové obrody. Viděti běžné funkce všedního denního domácího života velce, vytušiti v nich odvěký rytmus a obřadný smysl, zachvěti se nad vznikem duševního života v člověku i ve zvířeti, obejíti se bez každého vnějškového triku a narkotika — hle, tu jest kus kladného umění, o něž jest dnes taková nouze.

Ráje a utopie

281

Ve Světové knihovně vyšla nedávno proslulá Utopia Tomáše Mora v překladě p. Jiřího Foustky a s pěkným úvodem prof. Břetislava Foustky. Reformní socialistický sen anglického politika a státníka z šestnáctého století jest poučná četba. Jest to první ideální obraz státu na základech demokratické rovnosti a majetkového komunismu a jsou v něm místa, kdy máš dojem, jako bys četl ne knihu starou skoro čtyři sta let, nýbrž dílo psané pro dnešek autorem dnešním. Od problému nezaměstnanosti až do otázky prohlídky ženichů a nevěst není snad ničeho z toho, o čem se dnes debatuje a pře, čeho nebylo by se dotčeno v této knížce psané učeným humanistou anglickým. Prof. Foustka ukazuje pěkně ve svém úvodním článku, jak tato snaha po reformě a pokroku stává se během doby čímsi pozitivním, s čím musí počítati i věda i praxe politická; jak idealistické postuláty nejsou pouhými chimérami, nýbrž samou konstitutivní vlastností lidské bytosti a samým podstatným vývojovým činitelem. Nevím, nepřeceňuje-li prof. Břetislav Foustka sílu tohoto činitele; ale že člověku jest vlastní sen o lepší úpravě bytí jednotlivcova i hromadného a že najdou se vždycky lidé, kteří za tímto snem půjdou nejen drahami fantasmie, ale i činu, o tom není pochyby. Sen byl a jest veliký kvas duševní, mocná ostruha, která hnala lidstvo do vrchů, jež by bez něho nebyly nikdy ztečeny. Míním sen každé formy, sen v nejširším slova smyslu: od snu ryze fantastického až do snu jako konstrukce logické a jako projevu organizačních sil lidských.

Lidstvo jest si stále věrné: Ráj za sebou, Ráj před sebou, tak vleče se jako soumar po tvrdé, kamenité a zprahlé cestě. Cesty neubývá a vedra také ne — spíše naopak: jak pokračuje vývoj a množí se životní potřeby

a s nimi i životní bolesti a útrapy, tak do nedohledna v před i zad postupuje se v střízlivém světle kamenitá, prašná dráha, tak uniká do daleka i Ráj počátečný i Ráj konečný. A tak také ztrácí obojí Ráj místa v bytosti poutníkově, cvrkuje se v jeho představách v cosi zcela mikroskopického — ale, a to jest charakteristické, jakási byt ukrývaná a zcela nepatrná víra v něj nemizí nikdy. Choulí se třeba jako nejmenší jakýsi ideální atomek v posledním záhybu srdce nebo duše člověčí, odvažuje se přihlásit se k životu jen ve chvílích výjimečných, snad ve chvílích krajní únavy, snad ve chvíli sváteční sentimentality — odvažuje se na světlo třebas jen proto, aby byla zakřiknuta a zaplašena, — ale přesto: jest zde, existuje. A sta básníků, filosofů, politiků starých i nových, lidových i učených, od Platona do Fouriera, od Lukiana do Heina a Poea organizuje tuto víru, tento sen, tyto postuláty v díla a básně, v traktáty i písně a sta dobrodruhů srdce, rozumu, nervů i zůstnosti, od starých conquistadorů do mučovníků sociální revoluce, jde za ním, krvácí a nechává své bolestné stopy v rozžhaveném písku cesty na chvíli, pokud je nezamete vítr nebo nezničí jejich obrysy nohy jiných vášnivců, kteří se vrhli za nimi týmž směrem.

A jaký rozdíl organizací a typů lidských v těchto snech o zlepšeném životě, o ideální zemi, o konečném ráji! Vedle hrubé lidové fantasmie, která sní o rájích lenochů nebo zemích hltounů a jedlíků, v nichž ptáci a pečivo létají do úst, v nichž víno proudí potoky a v nichž tekou polévkové řeky nesoucí maso, postav přísný sen síly a harmonické velikosti Platonovy Politeie nebo očištěnou visi příští harmonie a spravedlnosti společenské a nového, krásného lidství velikého anglického výtvarníka a básníka Williama Morrisa z Novin odnikud.

Srovnej třebas Poeovu melancholicky bolestnou a snově marnou pouť do Eldorada s půl parodujícím, půl naivním popisem blažené země v Lukianově Pravdivém příběhu. Není to jen rozdíl dvou různorodých duchův a temperamentů, ale víc: i rozdíl dvojí doby, fabulisticky pohodlné a naivně požívačné doby antické a moderního sebemučivého romantismu. U Poea rytíř-dobrodruh jede do snové země, do země stínů a smrti, která leží za Měsíčními horami, — u Lukiana jest to ostrov Blažených, který voní opojnými vůněmi a zvučí celý melodickou hudbou. Smaragdové zdi uzavírají zlaté město sloní dlážděné a řeka růžového oleje je

obtéká. Věčný máj bez zimy, noci a mrazu klene se nad městem; zefyrové slouží lidem, když kvasí na překrásné nivě. Křišťálové stromy nesou poháry, které samy plní se vínem; oblaka dští vůně a ptáci spouštějí na hlavy hodovníků květiny, které se pojí ve věnce. Pohádka bezstarostných požitkářů — a básník sám cítil, že není možná, kdyby zde nebylo dvojího pramene, z něhož se napije nejprve každý besedník: pramene rozkoše a pramene smíchu.

Francouzové mají svou Pays de Cocagne a již staré francouzské fabliau zpívá její divy. Také ráj naivních a prostoduchých. Jako jinde platí za práci, platí se zde za spánek; tu jsou všude stoly jídly pokryté a pečené husy pobíhají ulicemi; tu jsou dva potoky bílého a červeného vína a poháry čekají jen, aby byly naplněny. Neustále pitky a hody; čtyřikrát do roka masopust, čtyřikrát do roka velikonoce, ale ve dvaceti letech jednou teprve půst. Řemeslníci dodávají zdarma své tovary, peníze leží všude za rohem, krásné ženy nabízejí se samy; a vrchol všeho — studně mladosti, která obrací starce v jinochy a stařeny v dívky. A tento naivní sen doznívá ještě v osmáctém století v rozkošně fantastické a bezelstně veselé a rozpustilé komedii Le Grandově Le roi de Cocagne. Ale tato komedie napovídá již také, jaký netvor otravuje zemi blaženého pohodlí a nenamáhavého požitku: Nuda. Král nudí se již v zemi, kde se ženy samy nabízejí a kde není třeba jich dobývat. Memento starého věku hlásí se tu již o slovo.

Jak groteskně působí vedle této kypivé síly fabulační hubená a monotónní moderní americká fantastika sociální, která ve svém budoucím snu sociálním uniformuje a postatňuje jídlo i pití, sen i modlitbu, rodinný život i nejsoukromější myšlenku a přání. Dalo by se tomu říci fantastika střízlivosti a není pro psychologa a estetika vděčnějšího sujetu než vypsati jednou sny střízlivců. Jaká nová zvláštní odrůda fantastiky, fantastiky nestvůrně a pitvorně děsivé, byla by tu vynesena na světlo!

Stále sny, sny, sny! Jednou moudré a podruhé pošetilé, jednou básnické, podruhé střízlivé, ale sny, sny, stále sny. Zdá se, že bez nich nesneslo by lidstvo tíhy svého břemene, nudy času, marnosti své práce a snahy; zdá se, že bez nich nechutnal by mu ani odpočinek a že by nedovedlo ráno zdvihnout svůj rýč nebo svou lopatu nebo zapráhnout svůj vůz,

284 kdyby nebyl před ním na obzoru večer a slib nového snu nebo nové pohádky před snem.

A tak vleče se lidstvo prašnou cestou: Ráj za ním a Ráj před ním; pohádka za ním, pohádka před ním. Staré pohádky byly vypravovány prostoduše starými chůvami; na nových spolupracujících všechny fakulty universitní i technické, jsou protkány velikým nákladem učených formulí a formulek a jsou psány v jakémisi zvláštním žargoně, který opravdu není poetický a mnohým zdá se i poněkud barbarským. Ale přihlédně-li blíže, shledáš, že i tato domnělá nevýhoda jest ziskem: tomuto žargonu musí se každý naučit a to žádá času, a tento čas jistě není ztracen, neboť byl obrácen k práci velmi užitečné: k porozumění pohádky. Ztráta tohoto času také nikoho opravdu nebolí; naopak: každý, kdo jej ztratil, pokládá si to za zásluhu a čest. A tak vidíš nakonec, že i tyto moderní vědecké pohádky jsou velmi krásné a užitečné. Spí se po nich dobře a ráno s větší chutí se po nich vstává. Což jest právě účel pohádek.

Ráje! Ráje a utopie. Před lidstvem sváří se jich jako tajemných ostrovů v mlze a páře stále několik. Jsou ráje dětí a ráje starců; jsou ráje materialistů a ráje duší náboženských a mystických; jsou ráje vědecké a technické a jsou ráje básnické; jsou ráje, o nichž sní zlatokop, a ráje, o nichž sní, bankéř. Španělští konquistadoři hledali zlatou zemi, Eldorado, a nedohledali se jí. Jiný konquistador hledal omlazující prameny a našel Floridu. Jmenoval se Juan Ponce de Leone a Heine nedlouho před smrtí napsal o něm jednu z nejkrásnějších svých básní: „Ostrov Bimini“.

Zdá se, že ráje čistého, neselhávajícího blaženství našli jedině básníci zdvojení filozofy. Může se to zdáti snad trochu podivné, že tento úkol nade všecko nesnadný zdařil se právě jim; ale snad jest v tom i hlubší smysl: poesie nemá větší nepřítelkyně než paměť — všecka tvorba, opravdová tvorba jest zapomenutí všeho, co jsi četl a čemu jsi se naučil, všeho, co je minulost, co není nejpřítomnější přítomnost a zázrak její bezprostřední vize. A právě básníci pověděli, v čem je ráj: v zapomenutí. Objevili řeku Lethe, objevili pramen blaženosti neselhávající. Objevil jej Puškin, když zpíval o svatém prameni zapomnění, jenž nejlépe žár srdce konejší. Jak unikat tíže času i trudu stárnutí, učil Baudelaire ve svých poesích i v Umělých rájích: ne opium a hašiš, ale poesie a umění,

285 tvorba básnická a umělecká jest mu velikou říší zapomenutí, kde se léčí od trudů skutečnosti. Nalezl jej Heine, když vystrojil fantastickou bláznivou loď a na ni posadil starého vyschlého místopředsedu kubánského Juana Ponce de Leone, oblečeného jako mladíka s loutnou pod pažím, který jel hledat Bimini, ostrov věčné krásy s pramenem omlazujícím.

A zatím co hledal mládí,
stárnul, stárnul víc den ke dni,
vrásčitý a vyhublý až
došel země zdané naposled.

Země tiché, děsivé kde
pod cypřiši stínícími
teče říčka, jejíž voda
zázračně též všecko zhojí —

Lethe slove dobrá voda!
Napij z ní se, zapomeň
vší své muky — zapomeň,
čím jsi kdysi trpěl —

Nalezl jej i Poe se svým mladým rytířem, který také naposled sestaral na cestě k Eldoradu.

Když v sklonu byl
svých čackých sil,
stín bludný potkal v chladu:
Dej, stíne, zvěst,
kde kraj as jest,
jenž roven Eldoradu.

„Dál, za ty hory
Měsíčné
dolem v stín věčného chladu
jed' směle dál! —
— stín odvet dal —
chceš-li dojet k Eldoradu!“

Básníci našli, zdá se, opravdový ráj, po kterém toužilo tolik mudrců i poštilců; opravdový ráj, neboť ráj jest tam, kde se netrpí, kde podávají lék proti bolesti, nepenthes, a proti hněvu, achólón. A obou těchto vzácných léků číšníci jest, zdá se, poesie.